

STJEPAN HORVAT*

Sažeti slojevitou osobnost i djelovanje Stjepana Horvata, učenjaka, umjetnika i javnog radnika, nije jednostavno. On pripada generaciji rođenoj potkraj XIX. i na početku XX. st. Generaciji koja je vidjela slom Austro-Ugarske Monarhije, djelovala za Kraljevine SHS/Jugoslavije, različito sazrijevala, različito se odlučila i doživjela drugi svjetski rat i njegov kraj.

Horvat pripada onima, koji su bili prihvatili ideju hrvatske državne nezavisnosti. On je, doduše, izbjegao odmazdi pobjednika, ali je podijelio tragične trenutke svojega naroda u svojoj obiteljskoj tragediji.

Horvat se rodio u Hrvatskoj, u Srijemskim Karlovcima 29. XI. 1895, a umro je u Argentini, u Buenos Airesu 12. III. 1985. Klasičnu gimnaziju polazio je u rodnom gradu, a maturirao 1915. u Vinkovcima. Iste se godine upisao na geodetski tečaj u Zagrebu, gdje je 1918. položio geodetski državni ispit i 1919. pri Zemaljskoj vladi strogi praktični ispit za civilnu praksu. God. 1936. diplomirao je na Geodetskom i kulturno-inženjerskom odjelu Tehničkoga fakulteta u Zagrebu.

God. 1919. stupio je kao mjernički pristav u službu Nadzorništva katastarske izmjere u Zagrebu, 1920–22. radio u Vojno-geografskom institutu u Beogradu, na početku 1923.

* Tekst koji je dr. Trpimir Macan, na molbu Geodetskog fakulteta, pročitao na 2. svečanoj sjednici Senata Sveučilišta u Zagrebu o životu i radu prof. Stjepana Horvata, rektora Sveučilišta u Zagrebu 1944–1945.

otvorio civilnu geodetsku poslovnicu u Zemu i preuzeo izmjeru Tetova, koju je završio 1926. Tada prelazi na zagrebački Tehnički fakultet kao ugovorni pristav na katedri za nižu geodeziju, a 1. I. 1930. počinje predavati u Geodetskom odjelu. Predavao je nižu geodeziju, izmjeru gradova, državnu izmjeru, teoriju pogreška te geodetsko računanje i crtanje. God. 1937. postaje izvanredni profesor i predstojnik Geodetskoga zavoda, a 1941. redoviti profesor. Dekanom Tehničkoga fakulteta imenovan je 1943, a rektorom Hrvatskoga sveučilišta 1944. God. 1940–44. bio je član zemaljskoga komasacijskog povjerenstva i 1941–44. organizator državne izmjere u Glavnom ravnateljstvu za javne radove. Rektorsku je dužnost obavljao do početka svibnja 1945, kada je emigrirao, noseći samo naprtnjaču s najnužnijim stvarima i famoznim rektorskim lancem. Nakon boravka u izbjegličkim logorima i postajama u Austriji (Krumpendorf) i Italiji (Treviso, Reggio nell'Emilia, Modena, Bologna, Fermo), s pomoću Dominika Mandića odlazi u Argentinu i tamo, zaslugom svojega bivšeg đaka, ing. Josipa Ivandića, nastavlja znanstvenu karijeru 1948. u Argentinskome vojno-geografskom institutu u Buenos Airesu. Argentinsko državljanstvo primio je 1973, počasnim članom Argentinskoga društva geofizičara i geodeta postao je 1979, a umirovljen je 1980, ostavši savjetnikom u matičnom institutu.¹

Znanstvenim i stručnim člancima surađivao je napose u periodicima *Geodetski list*, *Zeitschrift für Vermessungswesen* (Stuttgart), *Hrvatska državna izmjera*, *Revista Cartografica* (Buenos Aires) i *Geodesia* (La Plata). Autor je više skripata i priručnika u domovini te niza djela u izdanjima Argentinskoga vojno-geografskog instituta i Panameričkoga geografskog i povijesnog instituta. Radovima je bio zastupan na skupovima Međunarodnoga geografskog i geofizičkog saveza u Rimu 1954. i u Oxfordu 1973.²

God. 1937. i 1940. bio je urednik *Geodetskoga lista*, 1942. *Hrvatske državne izmjere* i 1943. *Spomenice 1942–1943. Tehničkoga fakulteta*.

U Zagrebu se bavio geodetskim računanjem, osobito njegovom praktičnom stranom, i geodetskom kartografijom. Njegov rad u domovini ocijenio je Franjo Braum. Istaknuo je njegove zasluge za održavanje geodetske visokoškolske nastave, i to u vrijeme kada su osobne, instrumentalne i uopće materijalne mogućnosti bile veoma slabe, te zasluge u pisanju tada rijetkih skripata i podizanju geodetske djelatnosti na potrebnu znanstvenu razinu.

»Profesoru Stjepanu Horvatu – završava Braum – Geodetski fakultet može zahvaliti da je Geodetski odjel, odnosno geodetski visokoškolski studij u sklopu Tehničkoga fakulteta u Zagrebu prebrodio krizu u predratnoj Jugoslaviji. Bio je i glavni nositelj tog studija u doba NDH. Tim je studijem stvoren kadar, koji je, i nakon njegova odlaska u emigraciju, bio sposoban nastaviti razvoj visokoškolskoga geodetskoga studija i unaprijediti ga. On se i u emigraciji, u Argentini, zanimao za taj razvoj, radovao se uspješnosti tog studija. Slao nam je i svoje publikacije.«³

Argentinske pohvale i ocjene, izrečene u različnim prigodama i koje je uglavnom formulirao član Argentinskoga društva geofizičara i geodeta, Rubén C. Rodríguez, kao da se najbolje sažimaju u ovim riječima:

»Njegovo se glavno djelovanje odnosilo na račun izjednačenja osnovnih geodetskih mreža, geometriju elipsoida, opću i geodetsku kartografiju i razvoj praktičnih metoda za automatsko računanje. Valja istaknuti da je u području geodetske kartografije ing. Horvat bio jedan od prvih, koji je upotrebljavao hiperboličke i eksponencijalne funkcije ne samo da pronade egzaktne odnose, nego i zato da se olakšaju i pojednostave problemi računanja.«

Ocjene ističu izvornost, trajnost i praktičnost Horvatovih znanstvenih rezultata i upućuju kako je već rano potvrđena međunarodna znanstvena vrijednost njegovih radova navođenjem njegova rada iz 1939. u Jordan-Eggert, *Handbuch der Vermessungskunde* (Stuttgart), jednom za geodeziju, topografiju, kartografiju i fotogrametriju fundamentalnom i univerzalnom djelu. Ističu ga kao vrsna istraživača na polju geodezije i matematike, pisca korisna i vrlo poznata djela. Ističu ga kao rijetkoga počasnog člana Argentinskoga društva geofizičara i geodeta, znamenita učenjaka, vrsna profesora »ili bolje – učitelja«, čije djelo ne umire njegovom fizičkom smrću, čovjeka koji je u Argentinu donio znanstveno tehničko znanje i svoju bogatu i raznoliku izobrazbu, čovjeka osobite osjećajnosti, kojim se hrvatska zajednica može ponositi kao predstavnikom, a Argentinci kao sugrađaninom.⁴

Horvat je u domovini pokazivao zanimanje za gospodarske teme, osobito za poljodjelstvo i tehniku, polazeći sa stajališta da je gospodarstvo od bitna značenja za državu i njezinu neovisnost. U tom je smislu isticao vjeru u gospodarsku sposobnost hrvatske države i potrebu da se hrvatski prostor izgradi kao napredno gospodarsko područje, prvenstveno oslanjanjem na vlastite snage i mogućnosti.⁵ Komasciji je pridavao prvorazredno značenje, ne samo kao prvom uvjetu gospodarenja na selu, za naprednu proizvodnju i za ikakve radikalne mjere, nego i općenito za gospodarstvo i obnovu.⁶ Isticao je također potrebu gospodarske nastave.

Za geodete svakako je zanimljiv u prvom redu njegov programatski članak, *Novi putovi hrvatske geodezije* (1942), u kojemu kritički ocjenjuje prilike u Kraljevini Jugoslaviji za napredak hrvatske geodezije, konstatira nepovoljno stanje u kojem struka jest te kaže da se hrvatska državna izmjera može postaviti »na posve nove suvremene temelje i onako, kako to odgovara najboljim tehničkim i gospodarskim potrebama naše hrvatske države«.⁷

Kao tehničar napose je isticao ulogu tehnike, ne samo u osnovama za obnovu i izgradnju, nego i u njihovu usklađivanju s glavnim državnim i narodnim potrebama te stvarnim mogućnostima. U tom je duhu onda zamišljao naukovni i znanstveni rad Tehničkoga fakulteta.⁸

Kao rektor progovorio je i o Sveučilištu, istaknuvši njegovo uzgojno, znanstveno i nacionalno značenje:

»Hrvatsko je sveučilište hrvatsko ne zato, što postoji u Hrvatskoj i što se njegova djelatnost odnosi na stručni odgoj hrvatskog intelektualnog podmladka. Ono je hrvatsko i zato, što mu je namijenjen zadatak, da djelatno oblikuje nova pokoljenja hrvatskih javnih radnika i da povrh toga sudjeluje u razvoju hrvatskog javnog života. Ono napokon ima djelovati bilo izravno preko svojih zastupnika bilo neizravno svojim znanstvenim radom i na izgradnji tog javnog života.

Dva su glavna obća zadatka svakog sveučilišta pa prema tome i hrvatskoga. Prvi je zadatak u tome, što su fakulteti sveučilišta najviše stručne škole, sveučilište je dakle pozvano da odgaja i da sprema stručnjake najviših školskih kvalifikacija. U toj djelatnosti sveučilišta sadržan je njegov zadatak, da odgaja nova pokoljenja hrvatskih intelektualaca. Drugi je zadatak sveučilišta u tome, što je ono i naša najviša znanstvena ustanova. Ono je dakle pozvano, da razvija i unapređuje hrvatsku znanost i to ili znanstvenim radom svojih profesora ili odgojem znanstvenog podmladka.«⁹

Za prosudbu Horvatove osobe i značaja javnoga djelovanja znameniti su također njegov politički razvitak i gledišta.

U jednom rukopisnom sastavku piše:

»Kako je prof. Horvat odrastao u kraju pomiešanom sa Srbima i kako je bio đak srbske gimnazije, od malenih je nogu bio nacionalistički nastrojen. U hrvatskom duhu odgojili su ga više njegovi profesori Srbi nego itko drugi. Osim veoma kratkog vremena oko 1918. godine bio je uvijek pristaša hrvatske nacionalne ideje. Tome je u velikoj mjeri pridoniela i njegova razmjerno kratka služba u jugoslavenskoj vojsci, gdje je dobio novu potvrdu nemogućnosti pomirenja srbskih aspiracija i narodnih prava hrvatskog naroda.«¹⁰

Svakako, u ovom je pogledu dotaknuti njegove tekstove nastale potkraj drugoga svjetskog rata i u izbjeglištvu.¹¹

Pisma hrvatskim intelektualcima plod su kako situacije potkraj rata i uoči sloma Nezavisne Države Hrvatske tako i Horvatovih razmišljanja i osjećaja dužnosti. »Kao rektor Hrvatskog sveučilišta – piše on – u ovim ozbiljnim vremenima moram izaći izvan normalnog kruga djelatnosti, pa od svoje strane učiniti sve, što do ljudske snage stoji, ne bi li tako doprinio nešto našem obćem hrvatskom dobru.«¹²

On se obraća svima, »bez obzira na političko opredjeljenje, svjetovne nazore i osobne poglede, pa štoviše ne izključuje ni one dobronamjerne pojedince, koji su se možda našli na drugoj strani bariere«.¹³

Njemu je – kako sâm kaže – više da potakne razmišljanje, a ne toliko da utvrdi »stanje stvari sa stopostotnom argumentacijom«. Kaže također da nije bio potpuno objektivni i da *Pisma* »imaju posve privremenu vrijednost, vrijednost ovog časa«. Stoga on namjerice nešto prešućuje, prepušta konačan sud vremenu, »da se ona glavna, ona najbitnija stvar može osvijetliti u potpunju jasnoći«, a to je očuvanje hrvatske države i naroda.¹⁴

Pisao je »između očaja i nade«, kada se veliko ratište bližilo, kada su strepnja i nesigurnost rasle, a s njima i osjećaj prepuštenosti sebi samima te nemoći.

Današnji će čitatelj, dakako, osjetiti u knjizi ono vrijeme, stanovitu uvjetovanost Horvatovih raščlamba, tvrdnja i zaključaka, ali će isto tako spoznati njegov dosljedan patriotizam, državotvornost te podijeliti s njim osudu velikosrpskog i sovjetskog ekspanzionizma, neutemeljnost i promašenost jugoslavenstva, neprihvatljivost praktičnoga komunizma te naposljetku odlučno proturatno stajalište.

Naveo bih nekoliko značajnih mjesta, značajnih i za Horvata i za trenutak kada su pisani:

»Sviet i mi u njemu, moramo se radikalno promieniti, da život postane za sve ljude održiv«, a sve patnje i drugo zlo mogu »postati temeljni kamen u izgradnji boljeg svijeta i boljih, čovječanskijih i moralnijih odnosa među ljudima«.¹⁵

»Zar je taj rat potreban zato, da se riješe teškoće svijeta? Ne, on se uglavnom vodi zato, da se na jednoj strani osigura svjetsko gospodstvo, na drugoj da ga se osvoji, a na trećoj da se podigne svjetska revolucija. Pri tome se uništavaju ne samo ljudski životi u masama, već i sva dobra, koja je čovjek svojim radom i svojim duhovnim sposobnostima stvarao kroz viekove.«¹⁶

»Oni sustavi, koji ne priznaju naravna prava pojedinca i koji ne priznaju njegovih naravnih sloboda, ne idu za obćim dobrom, jer se obće dobro ne može zamisliti tamo, gdje se ne priznaju ova prava odnosno slobode.«¹⁷

Horvat je bio uvjeren da ne prijete propast samo hrvatskoj državi, nego i cijelom narodu. Stoga piše svoj obrambeni i poticajni tekst. Sa svojega državotvornog stajališta on promatra sve dublju unutrašnju podijeljenost, porast otpora i kritike te pesimizma. Svjestan je postupaka režima i ne traži solidarnost (»nismo se solidarizirali s nijednom stvari, koja se u ustaštvu ne može odobriti iz viših razloga, a nismo dali ni obvezu, da ne ćemo pobijati sve ono, što je zaslužilo osudu ili što nanosi štetu obćoj hrvatskoj stvari«¹⁸), ali unatoč svemu »svi Hrvati moraju uložiti sve svoje sile za obranu i održanje hrvatske države«. Držeći opravdanim pluralitet mišljenja i pogleda »na važna pitanja u vezi s političkim, gospodarskim i kulturnim uređenjem i stvaranjem«, on nastavlja: »Kako ćemo se kasnije, kad obstojnost naše države bude osigurana i međunarodno priznata, razlikovati u načinu njezina uređenja, danas nije bitno. [...] To se pitanje mora ostaviti budućnosti, a danas treba državu sačuvati i za to nije nijedna cijena pretjerano velika.«¹⁹

Kako god raščlanjivali i osjenjivali *Pisma*, ona ostaju dokumentom ne samo ondašnjih Horvatovih nastojanja i gledišta, nego i dokumentom vremena, napose za proučavanje i svestrano shvaćanje ideoloških kontroverzija, uvjetovanih cjelokupnim povijesnim i napose modernim nacionalnim razvitkom. Najposlije, kako sam Horvat kaže, događaje, pokrete i ljude treba objektivno prosuđivati, ne izolirati ih, nego uzimati »u cjelini tadašnjega zbivanja i s obzirom na obće poviestne težnje naroda kao cjeline«.²⁰

Pisma su potaknula njegovu memorandamsku inicijativu u travnju 1945. *Memorandum*, pročitan 12. IV. u Senatu Sveučilišta, nije – iako je u tu svrhu bio preveden na latinski – nikad poslan na predviđene naslove, pa je ostao tek jednim od pokušaja u postjaltskom ozračju.

Glavni cilj inicijative bio je pobiti »viesti, koje ne odgovaraju stvarnom stanju« i pokušati »izhoditi moralnu pomoć svojem narodu«.

Tekst je predugačak za nakanu, a glavne su mu osobine općenito proturatno stajalište, apsolutno negativno stajalište prema »boljševičkom imperijalizmu« i komunizmu kao društvenom sustavu, protest proti nediferenciranoj i masovnoj odmazdi pobjednika i zahtjev da se »biraju čovječnija i po međunarodnom poimanjima opravdanija sredstva« (napose ustaje proti izvršenju smrtne kazne »nad ljudima, koji ne samo da ne nose nikakve subjektivne krivnje, već su inače najistaknutiji ljudi u svojem narodu, a motivi njihove

djelatnosti vođeni su samo ljubavlju pred vlastitim narodom«), nastojanje da protumači hrvatske težnje za političkom samostalnošću (upozorava da onima, koji svojataju hrvatski prostor i prijete opstanku države i naroda, kao vanjsko opravdanje služi vanjskopolitička orijentacija i društveno-politički poredak NDH, a to nije »drugo no ratna izlika, jer tom neprijatelju ne smeta ovakva hrvatska država, kakva u stvari jest, nego i svaka druga bez obzira na njezinu vanjsko-političku orijentaciju i bez obzira na njezino uređenje«), također nastojanje da uvjeri svijet kako hrvatski narod želi živjeti u »prijateljskim odnosima sa svim svojim susjedima« i izjednačiti sve sudržavljane bez obzira na podrijetlo i vjeru te nada da će svijet shvatiti hrvatski položaj, »bez obzira na privremenu podjelu svieta u tabore«, i opravdanost opstanka hrvatske države u međunarodnoj zajednici.

Logorski rukopis *Mi izbjeglice* memoarsko je meditativan tekst. Napisan je nakon državnoga sloma, u tuđini, pod strahovitim dojmom poraza i smrti nbrojenih sunarodnjaka, mladosti napose (sam je izgubio dva sina). Napisao je »da je svibanj mjesec 1945. donio hrvatskom narodu najtežu katastrofu, katastrofu, kojoj nema poznatog primjera u dosadašnjoj hrvatskoj povijesti«.²¹

Ti su zapisci razmišljanja o prošlosti, o sebi i drugima, stalno ispitivanje savjesti i odgovornosti za događaje i posljedice, od obitelji do domovine. Horvat nastoji razumjeti, iznosi protivne argumente i uravnotežuje kritiku, a svoja gledišta nakon analize revidira ili potvrđuje. Zapisci potječu iz neperspektivna ozračja logorskoga života, iz poremećenih odnosa sužena svijeta. Pisani su izoštrinom, zato kadšto pokolebanom i kadikad veoma samosvjesnom optikom i osjetljivošću. Horvat, potišten, i često ogorčen, prihvaća stvarno poratno stanje, svjestan je kako nema povratka na staro, ali u dubini svojega patriotizma i svojih nazora vjeruje u budući slom komunizma i u hrvatsku slobodu. Stoga traži izlaz iz očaja, nastoji realno progledati i trijeznom mišlju naći osobni i zajednički put u budućnost, u novi djelatni život.

Zapisci su to o patriotizmu, politici i političarima, o sudu povijesti, prema kojemu Horvat nipošto nije ravnodušan, o odnosu Crkve i politike, o Jugoslaviji i jugoslavenstvu s pozitivnim diskurzom o Strossmayeru, o uzaludnosti i nemoći emigracije, o promjenama u domovini, o osloncu na papinski Rim i orijentaciji na zapadne Saveznike, o razboritoj i strpljivoj oportunističkoj potrebi korektnih odnosa sa svim susjedima (»jer moramo živjeti jedni s drugima i jedni pokraj drugih«²²), međusobnoj snošljivosti i koncentraciji svih narodnih snaga u slobodi uvjerenja i nazora.

Osvrće se i na svoje djelovanje, na ustaštvo i svoj odnos prema njemu.

Horvatovo je polazište: »Svi smo suodgovorni za događaje«.²³ Za sebe kaže da se potkraj rata politički eksponirao u granicama svoje djelatnosti i svojih javnih funkcija, držeći da je »nacionalna dužnost svakog svjestnog Hrvata« zalagati se »za održanje hrvatske države«. Konstatiravši da nije »ni prije 1941. bio aktivni član ustaškog pokreta« i da mu se nije »formalno priključio ni kasnije«, kaže da je prihvatio »ustaštvo kao pokret za oživotvorenje državne samostalnosti hrvatskog naroda« te da ga takvim – unatoč mnogome »s čim se čovjek mojega životnog nazora ne može složiti, što većim dielom štoviše mora i osuditi« – i nadalje drži.²⁴

Horvat piše da je on kao i mnogi drugi bio rezerviran »u većini stvari i pojava u pokretu«, ali da su sve drugo zbog obrane države ostavljali za budućnost, »u rješavanje nakon rata bilo to s pokretom, bez njega ili protiv njega«. Kaže da se napose nisu slagali s identifikacijom ustaštva i hrvatstva, jer je ustaštvo u povijesnom razvitku »samo jedna, možda čak i veoma kratkotrajna etapa«.²⁵

On se poziva na svoje pisanje za rata, koje ocjenjuje opravdano rezerviranim, pa kaže da ondašnje svoje misli sada samo otvoreno iznosi i zaključuje da se njegovo djelovanje može braniti ili napadati, opravdati ili osuditi, ali mu ipak treba priznati da je »odvažno zastupao svoje mišljenje«, da nije »jedno govorio a drugo činio« te da za svoj rad nije »primao ni toliko nagrade, da ga se svesrdno prizna«, da nije »svoj patriotizam unovčio ni onda ni sada«.²⁶

Pisma pak i *Memorandum* ocjenjuje prinosom »održanju hrvatske države«.²⁷

Razmišljajući o prošlosti, krivici i odgovornosti, kritički se osvrće na Nezavisnu Državu Hrvatsku i njezine oblasti. Govori o nesposobnosti, nepripravljenosti za vladanje,

korupciji, častohleplju, nepotizmu, negativnoj selekciji, o nasilju i nasilnicima (»neodgovorna samovolja rasova i rasića«), opstrukciji i tjesnogradnosti (odnos ustaša i pripadnika Hrvatske seljačke stranke, odnos prema »klerikalcima«), o neprihvatljivom poistovjećivanju ustaštva s državom i narodom.

Ustaštvu napose, uza sve proturazloge, prigovara najgori put u rješavanju srpskoga pitanja, tj. poduzimanje represalija i proti mirnom pučanstvu, te odgovornost za svibanjsku katastrofu 1945.

Također pokreće raspravu o ustaškoj ideologiji, ali je ne privodi kraju. Njemu je pak kao katoličkom vjerniku tuđ materijalistički fašizam i »novi paganizam Hitlerova nacional-socializma«.²⁸

Zaključno pak razmišlja:

»Ustaški je pokret izgubio bitku. [...] Ustaštvo je pred svetom ocrnjeno najcrnijim bojama. [...] To je žalostna činjenica, koja je naniela našoj narodnoj stvari neocjenjive štete. Ona je napose žalostna, što smo joj mi načelno krivi, jer smo igrali na jednu kartu više nego su nam okolnosti diktirale. Ustaštvo se nalazi u veoma teškoj obrani s veoma malo izgleda na uspjeh. [...] Po svemu izgleda, da je ustaštvo onemogućeno. Da je to samo pred zapadnim svetom, još bi nekako išlo, ali ono i pred hrvatskim narodom ima položiti obračun, koji teško da će izpasti podpuno u njegovu korist. Sve u svemu položaj je takav, da uz ustaštvo strada i hrvatska narodna stvar. To je zlo koje valja spriječiti.«²⁹

Horvat je u inozemstvu čuo za mnogošta, što nije znao, i razočarao se, kad je shvatio »da nas svijet poznaje samo po zlu«.³⁰ Stoga ustaje proti poopćivanju ratnih zločina i optuživanja svih Hrvata za zločine. On je za temeljito istraživanje zločina svih zaraćenih strana, ali i zločina počinjenih nakon rata, za objektivno utvrđivanje činjenica i odgovornosti.

Ističe kako se vremena mijenjaju i da je nemoguća ikakva obnova prošloga te da se i sama emigracija ima mijenjati:

»Zaista, jedno se poglavlje u knjizi narodnog života svršilo. U ovaj čas nije važno, kako se svršilo. Neka o tome donese sud onaj, tko bude u budućnosti pozvan da sudi i osudi. [...] Pustimo da se i kod nas odpočne novo poglavlje u knjizi našeg života. Nastojmo, da to poglavlje bude suglasno s onim, koji izpisuje hrvatski narod u domovini.«³¹

Valja, dakle, tražiti nove putove, nove mogućnosti u oslobađanju od jugoslavenske i komunističke vlasti, u borbi za hrvatsku državu pravne sigurnosti, slobodnih, zadovoljnih i zaštićenih građana.

Horvat ponavlja: »To što ostaje jest hrvatski narod i njegovi pravedni interesi.«³²

Taj će narod izdržati nalet boljševizma i velikosrpstva, koji će se slomiti na njegovu otporu i svijesti. Tako i završava zapiske:

»Ostat će hrvatski narod sa svojim preoranim grobovima. A iz tog preoranog tla niknut će nova biljka. I ta će biljka donieti novi plod – hrvatsku slobodu.«³³

...

Čini mi se da Horvatov portret ne bi bio cjelovit, ako se ne bih usudio dotaknuti njegovu intimu.

U veoma teškim danima u proljeće 1945, još u Zagrebu, Horvat pomišlja na »naglu smrt«, misli da je dobro »do konca svoje djelatnosti«, pa piše svojevršne oporučne retke.³⁴

Sastavak pokazuje privrženost obitelji, brigu za nju i nastojanje da njegovi potomci sačuvaju moralnu osovljenost, vjersko osvjedočenje, dosljedan patriotizam i obiteljsku povezanost:

»Neka moja djeca, dokle god budu živa, nose u srcu svoju vjeru i hrvatsku domovinu. Neka svoj život uredi onako, kako im propisuje vjera, a traže interesi hrvatske domovine.«³⁵

Horvatovu intimu upoznati je i u njegovim pjesmama i razmatranjima kršćanske inspiracije o smislu života, ljubavi i smrti u potpunosti predanosti Bogu, njegovoj dobroti i milosti.

Uočavamo Horvatov značaj, formiran, introspektivan, pomalo konzervativan, karakter u biti osjetljiva čovjeka, pripravna na odricanje, nezavisna duha, čovjeka religiozna koji

hoće poznavati sebe, vladati sobom, usavršavati se, čovjeka s jakim osjećajem dužnosti i odgovornosti.

Posebnu protegu Horvatovoj duhovnosti, raspoloženjima i darovitosti daju njegove, uglavnom duhovne skladbe, nastale također u tešku razdoblju izbjeglištva.³⁶

Što reći na kraju?

Prema mojemu sudu, doduše nakon ovakva prigodna istraživanja, Horvat je bio izvoran učenjak i vrstan stručnjak, znanstvenik otvoren modernom istraživanju, promjenama i napretku, goleme energije, predanosti radu i ljubavi prema znanju, stvaralac uvjeren kako sama znanost, napose tehnologija, nisu dostatne same po sebi, osobito ne u rješavanju suvremene krize, koja je odražaj duboke ćudoredne krize, pa je i valja rješavati temeljitom promjenom čovjeka i svijeta u načinu života i navikama. Horvat je također, prema svojim sklonostima, bio intelektualac umjetničke osjećajnosti, skladatelj i pjesnik. Horvat je bio osoba dosljedna u svojem hrvatstvu, razlikovao je državu i režim, bio kritičan prema izboru ideologije i politike, pobornik korektnih međunarodnih odnosa, mira, građanskih sloboda i prava, protivnik zločina, nasilja i rata te kao pisac nemimolazan svjedok 1940-ih. Horvat je najposlije bio osoba postojana znanstvenog i ljudskog integriteta, koja bi nam i danas mogla nešto reći.

Bilješke:

¹ [V. Ciprin: Kratka biografija u članku o izboru novih profesora]. *Jutarnji list*, 26(1937) 9092, str. 10. – *Tehnički fakultet Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu. Spomenica 1942–43*. Zagreb 1943, str. 114–116. – Novi rektor Hrvatskoga sveučilišta. *Plug*, 1(1944) 14, str. 2. – Rakovac – Nevistić: El ingeniero Esteban Horvat, ex rector de la Universidad de Zagreb – octogenario. *Studia croatica* (Buenos Aires), 16(1975) 58–59, str. 155–162. – Otra distinción del ing. Stjepan (Esteban) Horvat. El último rector de la Universidad croata, socio honorario de la Asociación Argentina de Geofísicos y Geodestas. *Ibid.*, 20(1979) 74–75, str. 139–140. – Ing. Esteban Horvat, »Funciones hiperbólicas ...«. *Ibid.*, 21(1980) 78–79, str. 179–180 (prikaz). – T. G-ri: Ing. Stjepan Horvat. In memoriam. *Ibid.*, 26(1985) 2(97), str. 140–142. – V. Fra ka š: Hrvatski rektor H(o)rvat. *Glasnik*, Zagreb, 2. XI. 1992, br. 130, str. 27–30. – F. Bra um: In memoriam. Stjepan Esteban Horvat. *Geodetski list*, 46(1992) 4, str. 523–530. – *Sveučilište u Zagrebu. Tehnički fakulteti 1919–1994.*, Zagreb 1994, str. 652

² Suradivao je u periodicima, zbornicima i listovima *Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu 1924–29* (1929), *Geometarski glasnik* (*Geometarski i geodetski glasnik*, Beograd, 1930, 1935), *Zadružna svijest* (1930), *Geodetski list* (1937, 1940–41), *Zemleměrnoe dělo* (Beograd, 1937), *Gospodarska sloga* (1938), *Godišnjak Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu za 1933/34–1938/39* (1940), *Zeitschrift für Vermessungswesen* (Stuttgart, 1939), *Žumberačke novine* (1939), *Alma mater croatica* (1939–40, 1942–43), *Godišnjak Geodetskog odjela Tehničkog fakulteta* (1942), *Hrvatska državna izmjera* (1942), *Hrvatski narod* (1942–45), *Spremnost* (1942, 1944–45), *Gospodarstvo* (1943–44), *Hrvatsko selo* (1943), *Ustaški godišnjak* (1943), *Naša domovina*, I (1943), *Rinascita* (1943), *Hrvatska gruda* (1944), *Plug* (1944), *Hrvatski vojnik* (1945), *Naš put* (1945), *Prosvjetni život* (1945), *Za dom* (1945), *Život za Hrvatsku* (1945), *Anuario* (1952) i niz *Publicación Técnica* (1960, 1962, 1966, 1968–69, 1973. i 1980; deset posebnih izdanja) Argentinskoga vojno-geografskog instituta u Buenos Airesu, *Revista Cartografica* (1952, 1957, 1959–61, 1963–67, 1971–72, 1976. i 1978) i posebna izdanja Kartografskoga povjerenstva (1954, 1971, 1973) Panameričkoga geografsko-povijesnog instituta u Buenos Airesu te posebna izdanja (1958, 1965, 1969) i časopis *Geodesia* (1957–61, 1963, 1966–67) Geodetske direkcije Ministarstva javnih radova provincije Buenos Aires u La Plati, *Hrvatska revija* (München-Barcelona, 1985).

Autor je također *Geodetskih tablica* (Zagreb 1930), skripata i priručnika *Državna izmjera, I-II* (Zagreb 1931–32), *Osnivanje i izmjera gradova* (Zagreb 1932), *Geodetski instrumenti i mašine za računanje na geodetskoj izložbi* (Zagreb 1935) i *Geodetsko računanje, I* (Zagreb 1937), a prema nekim podacima čini se da je na fakultetu ostavio rukopis *Niža geodezija*. – Znanstvenu i stručnu bibliografiju v. u *Spomenici Tehničkoga fakulteta* (1943) i u članku F. Brauma (1992). Njih je dopuniti člancima: Preračunavanje koordinata u Gauss-Krügerovoj projekciji. *Geometarski glasnik* (Beograd), 10(1930) sv. 1, str. 1–5, sv. 2, str. 53–59 i sv. 4, str. 139–143; Prof. ing. Pavle Horvat (nekrolog). *Alma mater croatica*, 3(1939–40) 9, str. 414–415, također *Godišnjak Hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu za 1933/34–1938/39*, Zagreb 1940, str. 234–235 i vjerojatno *Geodetski list*, 1(1937) 1, str. 1–2; Uspomene na moj jedini susret s Ferhadom Kapetanovićem. *Hrvatska državna izmjera*, 1(1942) 10–11, str. 231–232; Geodezija. I. Opći zadaci geodezije. II. Geodetski radovi. *Naša domovina, I*. Zagreb 1943, str. 71–73. – Prema njegovoj bilješci priloženoj rukopisu *Mi izbjeglice*, u logoru 1946–47. napisao je ove radove: Određivanje vremena i geografske širine pomoću umjetnog ubrzanja gibanja zvijezda; Problem određivanja deklinacija fundamentalnih zvijezda; Problemi izjednačenja velikih tringulacionih mreža (nedovršeno); Grafička konstrukcija nekih matematičkih krivulja. Također je imao rukopise tada održanih predavanja: Ideje i misli o našoj gospodarskoj problematiki (60-ak stranica) i Vjera u Boga i prirodne znanosti.

³ F. Braum, *ibid.*, 524, 529.

⁴ Članci u *Studia croatica*, v. bilj. 1.

⁵ Hrvatski narod gospodarski osvaja svoj životni prostor. *Hrvatski narod*, 4(1942) 397, str. 15. – Hrvatsko poljodjelsko gospodarstvo za rata i poslije rata. *Ibid.*, 4(1942) 615, str. 17. – Nekoliko misli o hrvatskom životnom prostoru i njegovoj izgradnji. *Hrvatsko selo* (kalendar), 1943, str. 93–99. i *ustaški godišnjak*, 1943, str. 235–241. – O hrvatskom gospodarstvu. *Rinascita*, 2(1943) 73, str. 16 i 74, str. 12. – Gospodarska samostalnost. *Spremnost*, 3(1944) 121, str. 3. – Važnost gospodarskih pitanja. *Ibid.*, 4(1945) 156, str. 2.

⁶ Komasaacija zemljišta u Hrvatskoj i Slavoniji. *Zadružna svijest*, 1(1930) 10, str. 1–2. – Komasaacija zemljišta. *Gospodarska sloga*, 3(1938) 6, str. 2. – Komasaacija je korisna. *Žumberačke novine*, 5(6!)(1939) 26, str. 11–12 (usp. odgovor: L. Ž.: Zar je komasaacija dobra? *Ibid.*, br. 32, str. 5–6). – Nekoliko misli o novom komasacionom zakonu. *Geodetski list*, 2(1940) 1, str. 9–20 i 2, str. 49–51. – O mogućnostima kolonizacije uz komasaaciju zemljišta u Hrvatskoj. *Ibid.*, 2(1940) 1, str. 29–34. – Kritičke napomene katastarskim pravilnicima. *Ibid.*, 2(1940) 2, str. 67–61. – Opća privredna karta ili katastarski premjer. *Ibid.*, 2(1940) 4, str. 109–112. – Komasaacija gradilišta. *Ibid.*, 3(1941) 1, str. 1–10. – Slučaj komasaacije p. o. Morović. *Ibid.*, 3(1941) 3, str. 82–99. – Da li je sada vrijeme za izvedbu komasaacije u većem opsegu? *Hrvatska državna izmjera*, 1(1942) 6–9, str. 105–108. – Gospodarsko-politička važnost komasaacije. *Spremnost*, 1(1942) 17, str. 8. – Uloga komasaacije i odvodnje zemljišta u hrvatskom ratnom gospodarstvu. *Gospodarstvo*, 3(1943) 69, str. 5 i 10. – Komasaacija zemljišta i današnja naša stvarnost. *Spremnost*, 3(1944) 117, str. 6–7 (također u: *Gospodarstvo*, 4(1944) 111, str. 10).

⁷ Novi putovi hrvatske geodezije. *Hrvatska državna izmjera*, 1(1942) 1–3, str. 2 i 12. Napredak struke vidi u rješenju pitanja državne tringulacije kao potpuno samostalnoga sustava, u postavljanju njezine samostalne atronomске orijentacije, u središtu državne visinske mreže te provedbi opće državne izmjere uz prijelaz na jedinstven sustav za duljine i širine, izvedbu visinske izmjere čitave države, izradbu temeljne gospodarske karte, uredno organiziranu i vođenu očevitost, dobre tehničke propise i koncentraciju službe u jednoj državnoj ustanovi. U članku također kritizira pojedince, koji ne vide ništa osim osobnih proibitaka, misli kako u Hrvatskoj »još uvijek ima mnogo toga, što treba izmijeniti«, ali je proti neplodnoj kritici, pa poziva: »Učinimo sami u vlastitom djelokrugu sve, što možemo, i djelujmo na svoju okolicu u tom smjeru!« (12) – Usp. Koncentracija geodetske djelatnosti u Hrvatskoj. *Ibid.*, 1(1942) 4, str. 41–45. i Gdje treba organizirati hrvatsku državnu izmjeru. *Ibid.*, 1(1942) 5, str. 65–70.

⁸ Tehnički fakultet i izgradnja Države Hrvatske. *Alma mater croatica*, 6(1942–43), str. 73–76. – Tehnika i izgradnja hrvatskog narodnog gospodarstva. Uloga Tehničkog fakulteta

u toj izgradnji. *Hrvatski narod*, 5(1943) 704, str. 6. – Zadatci tehnike u Hrvatskoj. *Spremnost*, 3(1944) 128, str. 2 i 6. – Novo razdoblje hrvatske tehnike. Razgovor s novim rektorom Hrvatskoga sveučilišta prof. Stjepanom Horvatom povodom 25-godišnjice osnutka Tehničkoga fakulteta. *Nova Hrvatska*, 4(1944) 174, str. 3 (razmišljao je o dislokaciji arhitektonskog odjela u Dubrovnik, Split ili nekamo drugdje na obali, a Rudarskog odjela u Sarajevo ili negdje u Bosni te cijeloga fakulteta u zagrebačku okolicu na veći prostor). – Usp. Predgovor u *Spomenici Tehničkog fakulteta*, 1943, 3*–15* (u njoj je vjerojatno napisao članak Iz prošlosti tehničkog fakulteta, 3–7, a zasigurno tekstove Iz anala Tehničke visoke škole, 8–22, i Geodetski odjel 37–42).

⁹ Hrvatsko sveučilište kao faktor hrvatskog života. *Prosvjetni život*, 4(1945) 31–34, str. 1–2. – Usp. Naš intelektualni naraštaj danas i sutra. *Plug*, 1(1944) 15–16, str. 2 (govor na proslavi 70. obljetnice obnove Hrvatskoga sveučilišta); Uz svietle blagdane. *Ibid.*, 1(1944) 17–18, str. 1; Problem sveučilištaraca vojnika. *Hrvatski narod*, 7(1945) 1299, str. 13. – Navik on živi ki zgine pošteno. *Ibid.*, 7(1945) 1318, str. 1 i 4 (o poginulim sveučilištarcima).

¹⁰ *Ing. Stjepan Horvat, redoviti sveučilištni profesor* (rukopis u posjedu njegove kćeri, gđe Vjere Horvat-Ostović, kojoj zahvaljujem na ljubeznom dopuštenju da se njim poslužim).

¹¹ *Pisma hrvatskim intelektualcima*. Zagreb 1944. Odlomci su objavljeni u: *Spremnost*, 3(1944) 148, str. 2; *Hrvatski narod*, 6(1944) 1216, str. 1 i 1219, božićni broj; *Naš put*, 1(1945) 2, str. 35–37. Usp. Smisao borbe protiv komunističke najeзде. *Život za Hrvatsku*, 3(1945) 1–2, str. 1–5. O knjizi su pisali: F. Ne v i s t i ć: Pisma hrvatskim intelektualcima. *Spremnost*, 4(1945) 157, str. 2; S. V i t k o v i ć: Rieč hrvatskim intelektualcima. *Hrvatski narod*, 7(1945) 1254, sdtr. 2; J. M i r k o v i ć: Prof. ing. Stjepan Horvat »Pisma hrvatskim intelektualcima«. *Život za Hrvatsku*, 3(1945) 3–4, str. 33–34. – *Memorandum Rektora Hrvatskog sveučilišta*. Zagreb 1945. – Memorandum rektorima sveučilišta i visokih škola u svietu. *Nova Hrvatska*, 5(1945) 84, str. 1–4. Das kroatische volk hat seine Selbstständigkeit whol verdient. *Za dom*, 5(1945) 4, str. 6–19. Skraćeni tekst: Vlastita slobodna država je sveto pravo hrvatskog naroda. *Hrvatski vojnik*, 5(1945) 15, str. 3. – Usp. predmemorandumski govor S. Horvata (10. III. 1945): La grande force sprituelle crétrice des Croates justifie devant le monde entier le droit du peuple croate à son propre état. *za dom* 5(1945) 2, str. 13–14. – *Mi izbjeglice. Razmatranja o suvremenoj hrvatskoj problematici iz perspektive logora*. Fermo 1946–1947 (rukopis; snimak autografa nalazi se u Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu, a autorizirani strojopisni prijepis u g. ing. Marijana Rosenberga; rukopisi se neznatno razlikuju: strojopisni ima paginaciju po poglavljima, a rektorski kontinuirano; rektorski pak ima dodatak iz 1971. i bilješke, pa bi ih trebalo oba uzeti za eventualno kritičko izdanje rukopisa; navodit ću stranice iz oba rukopisa, dodajući rektorskom R; zahvaljujem Rektoratu i g. Rosenbergu na ljubeznoj posudbi). – Prema Horvatovim bilješkama vidi se da je on u Zagrebu i emigraciji pisao dnevnik te da je također napisao: *Žapisci s puta u nepoznato*, dnevnik pisan za puta do logora Fermo (140 str.); *Vizije o četiri suda. Intimna obrana pisca knjige »Mi izbjeglice«* (napisana prva vizija, oko 140 str.); *neodaslane pisma kćerkama* (oko 200 str.), rukopisi iz 1945–1948.

¹² *Pisma*, 6.

¹³ *Pisma*, 6.

¹⁴ *Pisma*, 117–118.

¹⁵ *Pisma*, 11.

¹⁶ *Pisma*, 57.

¹⁷ *Pisma*, 59.

¹⁸ *Pisma*, 101. – U sveučilištarskom listu Horvat je napisao: »Ustaškom pokretu i ustašama pripisuju se u teret ne mali griesi. Za neke su oni zlo, od kojega potiču sva ostala zla, koja biju hrvatski narod. Ne držim za potrebno ustaštvo braniti od opravdanih i neopravdanih prigovora. To držim i nepotrebnim i nesuvremenim, pa stoga ostavljam budućnosti, da izrekne svoje sudove, koji će sigurno biti objektivniji« (Čuvajmo državnu samostalnost. *Plug*, 1 [1944] 14, str. 1).

¹⁹ *Pisma*, 102, 105–106. – U spomenutom sveučilištarskom listu također dopušta različite poglede na državnim poredak i vanjskopolitičku orijentaciju, dok ne ugrožavaju Hrvatsku,

a budućnosti ostavlja definitivna rješenja (*Plug*, 1[1944] 14, str. 1 i 4). – Članak prenijela *Hrvatska gruda*, 5(1944) 220.

²⁰ *Pisma*, 36.

²¹ *Mi izbjeglice*, Uvod – 6 i R 9.

²² *Mi izbjeglice*, XV–11 i R 313.

²³ *Mi izbjeglice*, I-1 i R 22.

²⁴ *Mi izbjeglice*, I-3 i R 25, I-5 i R 28–29. – Poslije se također nije miješao u politički život emigracije.

²⁵ *Mi izbjeglice*, I-5 i R 29. – U bilješci 29. iz 1971. piše: »Mogu osobno posvjedočiti, da se u sličnom smislu pojavila i struja unutar redova hrvatske nacionalističke omladine, koja je bila spremna braniti opstojnost hrvatske države i protiv ustaškog režima, i također htjela koncentraciju svih Hrvata na toj bazi bez obzira na stranačko-političku orijentaciju. Zamoljen sam, da se stavim na čelo takvog pokreta, ali sam to otklonio s motivacijom, da ono vrijeme (god. 1944) nije pogodno i da bi se takvom akcijom moglo samo pogoršati stanje, koje je već postajalo očajno. Stajao sam na stajalištu – Svevišnji neka sudi, da li s pravom ili ne – da valja prvo gasiti požar, a zatim organizirati progón palikuće.« (R 357)

²⁶ *Mi izbjeglice*, I-7, R 32.

²⁷ *Mi izbjeglice*, I-10 i R 37.

²⁸ *Mi izbjeglice*, II-12 i R 73. – U bilješci 16. iz 1971. piše: »Unutarnja i vanjska politika ustaške vlade kriva je mnogim razočaranjima među Hrvatima, napose u primorskim dijelovima Hrvatske. To [je] jamačno glavni uzrok, da je dotadašnja jednodušnost Hrvata pomalo počela kolebati, te da su se mnogi, duboko razočarani povukli iz svake aktivnosti, a drugi se priključili partizanima.« (R 355)

²⁹ *Mi izbjeglice*, III-20 i R 107–108.

³⁰ *Mi izbjeglice*, III-30 i R 110.

³¹ *Mi izbjeglice*, XIV-6 i R 295.

³² *Mi izbjeglice*, III-23 i R 112, XVI-14 i R 333.

³³ *Mi izbjeglice*, XVI-20 i R 343.

³⁴ *Mojoj djeci kao moja posljednja volja i savjeti*. Rukopis u posjedu gđe Vjere Horvat-Ostović.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Iz baštine Stjepana Horvata. *Hrvatska revija* (München-Barcelona), 35(1985) 3(39), str. 416–421. Tu objavljena pjesma »Molitva na svršenom danu« u strojopisnom rukopisu priložena na rukopisnom listiću nosi naslov »Molitva na svršetku dana« s nadnevkom: Fermo, 13. VII. 1947. Neznatno se razlikuje od objavljene, najviše u stihu: Ja znam, svaki dan bez svojih ..., koji u rukopisu glasi: Ja znam, svaki dan bez svojih zadaća nije. – Usp. razmatranje »Oče naš« (također prilog strojopisnom rukopisu). – Horvat spominje u oba rukopisa svoje skladbe i uglavnom ih nadnevljuje godinama 1945–1947: *četiri vijenca narodnih pjesama* (Srijem, Boka, Dalmacija i Hrvatsko zagorje) za višeglasni mješoviti zbor, *Ave Maria* za peteroglasni mješoviti zbor, *Molitva Gospodinu za peteroglasni mješoviti zbor na vlastite riječi*, *Gospodine, ja se Tvoje pravde bojim*, kantata za višeglasni mješoviti zbor na vlastite riječi, *Misa bl. djevice Marije*, posvećena zagrebačkom nadbiskupu A. Stepincu, *Domine non sum dignus*, pričesna molitva za četveroglasni mješoviti zbor, *Bože, Ti vidiš muku moju* za peteroglasni mješoviti zbor na vlastite riječi, *Oda smrti* za šesteroglasni mješoviti zbor na vlastite riječi, posvećena svibanjskim žrtvama 1945, *Gospodine, bio sam samo grješnik*, intimna molitva za četveroglasni zbor, *Misa: Te Deum laudamus* za četveroglasni i višeglasni mješoviti zbor, nedovršena, *Oče naš* i *Hvalospjev u slavu rođenja Isusova*. – Sudeći prema I-23, skladao je i prije odlaska u emigraciju. – Horvat je osnovao i Hrvatski pjevački zbor »Jadran«.

Trpimir Macan